

מבוא

"הערך של "אל תשליכני לעת זקנה" אשר מקורו בתהילים פרק עא, הוא ביטוי לתפיסה הטבועה עמוק בתרבות החברתית שלנו. הפליה של אדם מחמת גילו המבוגר – להבדיל מסוגים אחרים של הפליה על בסיס גיל – מהווה פגיעה קשה בכבודו של העובד המבוגר. אינני סבור כי פגיעה זו מקוממת פחות מפגיעות אחרות אשר בית המשפט העליון רואה בהם, כעניין שבשגרה, סתירה לתקנת הציבור¹."

כך תיאר נשיא בית המשפט העליון אהרון ברק בפרשת רקנט בעניין עוצמת הפגיעה של הפליה פסולה כלפי אדם בשל גילו המבוגר.

כיום, בחברה הישראלית בפרט ובעולם בכלל, העבודה היא המקור המרכזי של האדם להגדרה עצמית, למעמד ולסטטוס חברתי. על פי חלק מהתפיסה הסוציולוגית, זהות הפרט מתעצבת על פי עבודתו של האדם מאחר ונפח כמות השעות בהן הוא עובד ממלאות את רוב שנותיו כאדם בוגר².

גם המשפט העברי מכיר בעבודה כנדבך מהותי בחייו של האדם: "שמעיה אומר: אהוב את המלאכה" (מסכת אבות א, י). רבי אליעזר אומר כי "גדולה היא מלאכה שאפילו אדם הראשון לא טעם כלום אלא עד שעשה מלאכה שנאמר "ויניחחו בגן עדן לעבדה ולשמרה (בראשית ב, טו)"³.

עבודת מחקר זו נועדה לבחון כיצד מדינת ישראל קובעת מהו השלב שבו ראוי אדם להגיע לעדנה, שם רשאי הוא להניח את מקלו ואת תרמילו ולצאת לחופשה ארוכה של רווחה כלכלית מכובדת מבלי שיזדקק לעבוד עוד.

בעבודת מחקר זו אבחן גם את המערך החוקים במדינת ישראל שנועד להסדיר את תחום הפרישה מעבודה ובעיקר את חוק גיל פרישה אשר קובע גיל פרישה אחיד. אבחן את חוקתיות החוק, את האינטרסים העולים משוק העבודה האם יש לפרוש בגיל אחיד או לא ואסקור את התנגשות האינטרסים תחת בחינה מדוקדקת של פסקי הדין שניתנו בבתי המשפט השונים.

מטרת עבודת מחקר זו היא לבחון האם הטלת חובה בחוק לפרוש בגיל אחיד הוא חוקתי ואינו מהווה הפליה פסולה. כמו כן, אבחן האם מנגנון הפרישה הקבוע בחוק הוא מנגנון נכון וכדאי לנוכח הפגיעה בזכויות אדם) ואין מנגנון אחר עדיף.

יש לציין כי עבודת מחקר זו נעשית בדומה לאופן ניתוח פסקי הדין וההלכות שנקבעו בבתי המשפט השונים בכל הנוגע לעניין גיל פרישה אחיד – ניתוח משפטי שרגיש לזכויות אדם.

¹ דנג"ץ 4191/97 רקנט נ' אל על, פ"ד נד(5) 330

² מנור שלומית, "משימה בלתי אפשרית: פרישה מעבודה וקבלת זהות זקנתית", סוציולוגיה ישראלית: כתב עת לחקר החברה הישראלית, 17, 101-120, 2015

³ מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק כא

רקע כללי

זקנים, כך על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הם גבר או אישה אשר גילם עולה על 65⁴. הגדרה זו חשובה בכדי להבין כיצד מודדים באופן כמותי את אחוז הזקנים באוכלוסייה. נתון מעניין נוסף שאתייחס אליו בהמשך נוגע לעובדה שעל אף הגדרת הגיל הנ"ל, בישראל גיל פרישה חובה לגבר ולאישה הוא 67.

ישנם מספר גורמים ישירים לתופעה הכלל עולמית אשר גורמת לעלייה חדה של אוכלוסיית המבוגרים בכל חברה וחברה. הגורם הראשון והמוביל את התופעה החיובית הוא כמובן מערכת הבריאות המשופרת אשר מציעה החברה המערבית לאזרחיה כולל גם במדינת ישראל.

ישראל, בדומה לשאר חברותיה ממערב, עוברת תהליך של הזדקנות. למעשה, מדובר בלא פחות מאשר מהפכה דמוגרפית שבה אוכלוסיית הזקנים (+65) תופסת מקום של כבוד ונפח משמעותי. בשנת 1948, השנה בה הוקמה מדינת ישראל, היוו הזקנים רק כ-4% מכלל אזרחי ישראל (אחד ההסברים לכך היא העובדה שרוב התושבים אז היו עולים חדשים מאירופה שעלו בגפם לא שמשפחתם נספתה בשואה), בשנים האחרונות המספרים נסקו מעלה באופן חד⁵:

1. משנת 1955 ועד שנת 2006 אוכלוסיית המדינה כולה גדלה פי 3.9 (מ-1.7 מיליון ל-6.9 מיליון) כאשר אוכלוסיית הזקנים גדלה פי 8 (מ-85 אלף ל-693 אלף).
2. בסוף שנת 2009 אוכלוסיית הזקנים במדינה מנתה 741 אלף נפש כאשר מתוכם 56.8% הן נשים.
3. בסוף שנת 2013 אוכלוסיית הזקנים במדינה כבר מנתה 865 אלף נפש המצביע על גידול נוסף המצביע על המשך וחיזוק מגמת ההזדקנות בחברה הישראלית. לעומת זאת, לא חל שום שינוי ביחס שבין נשים לגברים.
4. נתון מעניין נוסף המצביע על המגמה הוא אוכלוסיית בני +85: בשנת 2005 מנתה קבוצה זו כ-180 אלף נפש. בשנת 2010 מנתה הקבוצה 207 אלף נפש ובשנת 2013 ובהמשך למגמה דלעיל, מנתה הקבוצה 228 אלף נפש.

גם בהיבטי תוחלת החיים, חלה עלייה משמעותית בישראל בהקשר זה. רק בעשור האחרון עלתה תוחלת החיים בלידה בקרב גברים ב-2.5 שנים ובקרב הנשים ב-2.1 שנים. בפילוח מגזרי, העלייה בתוחלת החיים בקרב הגברים גדולה יותר אצל יהודים (2.5 שנים) לעומת ערבים (1.3 שנים). בקרב הנשים הנתונים שווים.

תופעת ההזדקנות בישראל היא תופעה שמתרחשת גם מבחינה עולמית. לדוג', תוחלת החיים העולמית הממוצעת עולה באופן עקבי: בשנת 1975 תוחלת החיים הממוצעת הייתה 58 שנים, בשנת 2010 תוחלת החיים הממוצעת עלתה ל-67 שנים ובשנת 2050 הצפי הוא לתוחלת ממוצעת של 75 שנים. מבחינה כמותית, בשנת 2005 אחוז בני ה-60 ומעלה היוו כעשרה אחוזים מכלל אוכלוסיית העולם ומספרם נאמד ב-673 מיליון אזרחים. על פי ההערכות הצפויות, לאור העלייה

⁴ "יום הקשיש הבינלאומי", לקט נתונים על אוכלוסיית הקשישים בישראל, www.cbs.gov.il/hodaot2002/12_02_224.htm

⁵ "תמותה, תוחלת חיים וסיבות מוות", 2014, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, http://www.cbs.gov.il/reader/cw_usr_view_SHTML?ID=580

הטענה **השנייה** הינה כי גם לולא תוקן תיקון מספר 3 לחוק, הפליית עובדים מחמת גילם אסורה בשל היותה סותרת את "תקנת הציבור" הקבועה בסעיף 30 לחוק החוזים (חלק כללי)³⁷.

המשיבים טענו להגנתם כי לא מדובר בהפליה מחמת גיל אלא פרישה בשל תנאי העבודה שאינם מותאמים לעבודה לעובדים שגילם עולם על 60 ולכן גיל הפרישה של דיילי האוויר מוצדק בשל מהות התפקיד. באשר לטענה כי הפיטורים מהווים סתירה לתקנת הציבור, טענה המשיבה כי העובדים חתומים על הסכם קיבוצי ספציפי והוראותיו גוברות על תקנת הציבור.

פרשת רקנט התנהלה ב-4 ערכאות משפטיות שונות, כאשר כל אחת מן הערכאות פסקה אחרת:

1. **בית הדין האזורי לעבודה** דחה את טענות הדיילים וקבע כי לא מדובר באפליה מחמת גיל.
2. הדיילים עתרו **לבית הדין הארצי לעבודה** שקיבל את עתירתם ופסק כי אכן מדובר באפליה מחמת גילם של הדיילים. בית הדין קבע כי הסעיף המפלה בהסכם הקיבוצי בטל ובשל כך הוא גם סותר את תקנת הציבור.
3. **שני הצדדים עתרו לבג"ץ** - השופטים זמיר ובייניש קבעו כי אכן מדובר בהפליה אסורה מטעמי גיל, כפי שנקבע בחוק שוויון הזדמנויות בעבודה אולם התיקון לא חל באופן רטרואקטיבי על עובדים שפרשו בגיל 60 לפני 1995. עוד קבע בג"ץ כי ההפרה לא עולה כדי סתירת "תקנת הציבור", כפי שטענו הדיילים.
4. נקבע **דיון נוסף** בבג"ץ בשל עתירתם של הדיילים שפרשו בגיל 60 לפני התיקון לחוק שטענו כנגד קביעת בג"ץ לכך שהם לא הופלו לרעה מחמת גילם ובשל הקביעה כי לא מדובר בסתירה לתקנת הציבור. עתירה נוספת שנידונה בדיון הנוסף הייתה העתירה שהוגשה ע"י אל על בגין הקביעה כי פרישת החובה של דיילי האוויר בגיל 60 אינה מתחייבת מתנאי התפקיד ומאופיו ובשל כך ניתן להמשיך את עבודתם של העובדים עד גיל 65.

הדיון הנוסף שנערך בהרכב מורחב של 7 שופטים ובראשותו של הנשיא ברק, קבע כי אין עוררין על כך שפרישת חובה של דיילי האוויר בגיל 60 מהווה הוראה מפלה אשר בטלה בשל פגיעתה בעיקרון השוויון החל על כלל העובדים בחברה.

השאלות המשפטיות שבחן המותב היו 2 שאלות מהותיות:

- 1) פרישה בגיל 60 לקבוצה מסוימת מהווה הפליה אסורה. האם ההפליה היא כלפי כלל העובדים או כלפי הדיילים הפורשים בגיל 60 בלבד?
 - 2) האם ניתן לפצות את דיילי האוויר שיצאו לגמלאות טרם תוקן חוק שוויון הזדמנויות בעבודה, בשל היות ההוראה בהסכם הקיבוצי סותרת את תקנת הציבור?
- בג"ץ, כאמור, הכריע את הכף לטובת העובדים, ברוב דעות. באשר לשאלה הראשונה, קבע בג"ץ כי קבוצת השוויון הנבחנת היא כלל העובדים באל-על ולא קבוצת דיילי האוויר בלבד. קבוצת הדיילים הינה חלק אינטגרלי מכלל העובדים בחברה ומשום כך יש להטיל את השוויון על כלל העובדים. הוראה שלא חלה על כלל העובדים, מפרה את עקרון השוויון ומפלה בין העובדים לרעה. בג"ץ קבע כי לא ניתן למצוא הבדל באופי עבודתם של דיילי הקרקע לדיילי האוויר באופן המצדיק יחס שונה, בכל הנוגע לעניין גילם.

³⁷ חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג 1973